

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2020.10.37>**Антонюк А.Б.***к.ю.н.,**доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Університет державної фіскальної служби України***Захарків Т.І.***здобувач вищої освіти**Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної служби України***Франчук М.І.***здобувач вищої освіти**Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної служби України*

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДРОБЛЕНИХ ТЕКСТІВ І ДОКУМЕНТІВ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗИ

Постановка проблеми. У нашому повсякденному житті важливе місце займають документи. У кожної людини є документи, що посвідчують її особу та надають право користування майном (водійські права, документи на квартиру, заповіт тощо), і тому досить поширеною є проблема їх підробки. Цей процес сьогодні не вимагає якихось особливих зусиль, оскільки існує багато сучасних технологій, тож підробку важко відрізнити від оригіналу.

У нашому випадку доцільно поговорити про предмет експертизи. Під час дослідження предмета експертизи у його змісті виділяють наукові та практичні аспекти. І.І. Попович звертає увагу на те, що у науковому аспекті предмет судової експертизи – це група об'єктивних закономірностей, досліджуваних у певній галузі наукового знання. У практичному аспекті судової експертизи виділяють процесуальну і гносеологічну сторони. Процесуальна сторона предмета судової експертизи полягає у тому, що вона виражається у колі обставин, які встановлюються за допомогою спеціальних знань і є елементами системи доказів. Гносеологічна сторона полягає

у тому, що предметом пізнання під час практичного експертного дослідження є властивості об'єкта дослідження [3, с. 327].

У спеціальній літературі поняттю предмета експертизи приділяється багато уваги, але автори трактують його по-різному. Більшість авторів вважають, що предметом експертизи є факти, обставини (фактичні дані), які встановлюються шляхом проведення експертизи на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла і вивчення матеріалів кримінальної або цивільної справи [6, с. 162].

Огляд останніх досліджень і публікацій. Над цією проблематикою працювали такі вчені, як Р.С. Белкін, В.В. Бірюков, А.І. Вінберг, О.В. Воробей, О.О. Ейсман, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, В.В. Коваленко, В.П. Колмаков, Н.О. Комісарова, Ю.Г. Корухов В.В. Ліповський, В.К. Лисиченко, Д.Я. Мирський, С.Д. Павленко, В.М. Палій, О.Р. Россинська, М.В. Салтевський, О.О. Сахарова, Є.В. Старіков, М.Я. Сегай, С.І. Тихенко, М.В. Терзієв, І.Я. Фрідман, Л.О. Чередніченко, Т.Б. Чертова, О.В. Шведова, О.Р. Шляхов, Л.П. Щербаківська, В.Ю. Шепітько та ін.

Формулювання завдання дослідження.

Сьогодні мало що змінилося у процесі дослідження текстів і документів, проте є винятки із тверджень, які потребують розгляду і подальшого вивчення, а також визначення й узагальнення підходів до аналізу підроблених текстів і документів у криміналістичній експертизі.

У межах статті доцільно проаналізувати стан дослідження питань про підроблення текстів і документів у криміналістичній експертизі, узагальнити наукові погляди на підроблення текстів і документів у криміналістичній експертизі.

Виклад основного матеріалу. Криміналістичне дослідження документів – це один із видів криміналістичної експертизи, який є одним із найефективніших засобів у боротьбі зі злочинністю. Як показує статистика, саме криміналістична експертиза з дослідження документів є дуже розповсюдженою в умовах сьогодення.

Що стосується конкретно документа, то це матеріальний об'єкт, у якому зафіксовані відомості про які-небудь факти, що відбулися чи які можна передбачити. Розрізняють такі документи: письмові (тексти, цифри); графічні (малюнки, схеми); фотодокументи; відеодокументи; електронні документи. В.Ю. Шепітько за процесуальною природою документи поділяє на письмові та речові докази [5, с. 87]. Документи – речові докази мають значення для розслідування не тільки завдяки своєму змісту, а й через сам факт свого існування, а також спосіб їх виготовлення та інші матеріальні ознаки. Вони можуть бути засобом учинення злочину чи засобом його приховування, предметом злочинного посягання. Документи – письмові докази мають значення для встановлення істини у справі завдяки лише своєму змісту (наприклад, висновок експерта, акт перевірки тощо). Вони не завжди є об'єктом криміналістичного дослідження і можуть замінюватися у справі копіями або дублікатами. У практиці техніко-криміналістичних досліджень зазвичай мають справу з письмовими документами як

речовими доказами. За юридичною природою документи поділяються на справжні та підроблені, а за джерелом – на офіційні (паспорт, посвідчення особи, довідку) та неофіційні (лист, записну книжку тощо) [5, с. 87–88].

До офіційних відносять документи, які виконані друкарським способом із використанням форм високого друку. Неофіційні – це документи, які виконані друкарським способом із використанням форм плоского друку. Розрізняють повністю підроблені та частково підроблені документи. Повністю підроблені розуміють як відтворення бланка відповідно до справжнього розміру, загального вигляду, матеріалу, реквізитів документа тощо, а частково підроблені – це документи, первинний зміст яких змінено шляхом заміни окремих їх частин [1, с. 167–168].

На погляд А.П. Шеремета, підробленим документом називають запис, реквізити або зміст якого не відповідають дійсності. Підробка може стосуватися як фактичної, так і формальної сторони документа, тож вона буває двох видів: інтелектуальна і матеріальна. Інтелектуальною підробкою вважається недотримання фактичної сторони в документі, що правильний як за формою, так і за виготовленням. Тобто в документі є всі необхідні реквізити, але викладені у ньому дані містять неправдиві відомості. Матеріальна підробка – це документ, у якому не дотримана формальна чи фактична сторона або обидві разом. Тобто зміст документа змінений через внесення неправдивих відомостей, шляхом підчистки, травлення, переклейки фотокартки у справжній документ або ж було здійснено цілковите виготовлення підробленого документа. Крім того, матеріальна підробка буває як повною (документ цілком підроблено) так і частковою (у нього внесено певні зміни, виправлення, дописки, підчистки, заміни фотокартки, вклеювання листка з іншого документа тощо) [6, с. 167].

Звернемо увагу на документи, котрі містять фото. Переклеювання фотокартки у документі є досить розповсюдженим, і не обізнані

люди часто цього не помічають. Для кожної людини потрібно знати насамперед найпоширеніші ознаки, які можна помітити у підробленому документі при переклеюванні фотокартки: коли частина печатки на фотографії не збігається з овалом на документі, а якщо і збігається, то за смисловим текстом – ніколи, коли видніється розходження в кольорі часток клею, що виступає з-під фотокартки. Найчастіше такі документи підробляють за допомогою комп'ютерно-розмножувальної техніки, оскільки вони не потребують значних витрат і відповідних знань. І такі документи без експертного дослідження інколи важко відрізнити від оригіналу.

Як зазначалося, підробити документи можна різноманітними способами та засобами, а саме: за допомогою підчистки, дописки, травлення, виправлення, заміни окремих частин документа тощо. Якщо розглядати детально, то підчистка – це спосіб змінення початкового змісту документа шляхом зскрібання або стирання окремих частин тексту. Ознаками такого підроблення є: порушення верхнього шару паперу, збільшення ламкості паперу, наявність залишків штрихів підчищеного тексту, розходження нових штрихів у місцях підчищеного тексту. Травлення становить спосіб змінення початкового змісту документа за допомогою хімічних речовин, тобто хімічні речовини вступають у реакцію із барвником і знебарвлюють його. Ознаками такого підроблення є наявність білястих плям у місцях травлення, поява матових ділянок, папір у місцях травлення стає шорсткішим і ламкішим, і з часом ця частина на аркуші, яка була піддана травленню, може відпасти.

Варто зазначити, що підробка документів за допомогою хімічних реактивів також є поширеним способом, проте залиті частини документа зберігають невидимі тексти, які підлягають дослідженню. Що стосується останніх, а саме невидимих текстів, то вони можуть бути результатом тайнопису. Тайнопис – це написання тексту невидимим або

слабо забарвленим розчином солей. У процесі тайнопису використовують і органічні речовини, такі як сік капусти, лимону, цибулі тощо. Такий текст можна прочитати, дослідити під косо падаючими променями, при прасуванні праскою, при запиленні поверхні паперу порошком, а під час лабораторного дослідження – і за допомогою ультрафіолетових променів.

Дописка – ще один спосіб зміни початкового змісту документа шляхом рукописного допису певних слів, текстів, літер. Ознаки, за якими можна помітити дописку у документі: нерівномірність проміжків між рядками, словами, буквами, неоднаковий нахил штрихів, відсутність логічного зв'язку між реквізитами документа, розбіжність ознак почерку у сумнівних та інших записах, викривлення ліній рядків. Також не залишимо поза увагою виправлення – зміну початкового змісту документа шляхом виправлення одних письмових знаків, літер на ін. Ознаками є відмінність у відтінку, інтенсивності забарвлення штрихів у літерах цифрах, словах, пошкодження паперу тощо [5, с. 88].

На думку І.В Білоус, варто звернути увагу на підроблені документи, що виготовлені на пластиковій основі та залежать від технології їх виготовлення. У документах, у яких зображення особи, дані власника, реквізити виконано за допомогою ретрансферного та термотрансферного друку безпосередньо на пластику, покритому полімерною плівкою із голографічними захисними властивостями, повну підробку здійснюють шляхом нанесення зображень за допомогою знакодруківальної техніки безпосередньо на поверхню пластику, на який потім наклеюють захисну плівку з ультрафіолетовими та голографічними елементами. У разі нанесення даних за допомогою знакодруківальної техніки безпосередньо на плівку її (плівку) відділяють від пластику, з її поверхні видаляють первинні дані з подальшим внесенням інших даних. Після цього плівку знову припресовують до пластику.

У документах, виготовлених із багатошарового пластику (полікарбонату), в яких зображення та інформацію нанесено способом лазерного гравіювання на внутрішній шар пластику, підробки реалізують шляхом:

- повної заміни аркуша на полікарбонатній основі (у паспортах громадян України для виїзду за кордон);

- часткового підроблення окремих реквізитів, а саме: розшарування пластикового матеріалу з подальшим видаленням зображень шляхом підчищення, травлення, змивання, електрофорезу, ультразвукового очищення.

Основними характерними ознаками заміни сторінки з персональними даними про власника документа є:

- невідповідність колірної гами ліній фонові сітки підробленої сторінки фоновій сітці решти сторінок документа;

- неякісне виконання написів, малюнків, мікротексту (непродрукування елементів окремих літер, цифр, нерівномірна товщина штрихів, нечіткі контури);

- наявність отворів звивистої конфігурації, нечіткість зображення, що утворюється (при відтворенні перфорованого зображення власника документа);

- неякісне виконання підроблених голограм і кінеграм або використання справжніх, вирізаних із дійсних документів [1, с. 172].

Важлива роль у криміналістичному документознавстві належить судовій експертизі. У національному законодавстві діє такий нормативно-правовий акт, як Наказ Міністерства Юстиції від 08 жовтня 1998 р. № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень». В Інструкції чітко зазначаються основні види та підвиди експертиз. Відповідно до цієї інструкції підставою для проведення експертизи у кримінальному провадженні й у справах про адміністративні

правопорушення за чинним законодавством є процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом). В інструкції передбачено строки проведення експертизи, вони встановлюються залежно від складності дослідження з урахуванням експертного навантаження фахівців керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) [4].

Висновки. Взагалі в експертній практиці аналіз документів є складним і довгим процесом, оскільки матеріали містять властивості, які додають складності дослідженню, оскільки вони є багатокомпонентними сумішами (наприклад, до складу матеріалів письма входять барвники, згущувачі, розчинники тощо), окремі компоненти яких володіють різними хімічними властивостями тощо. Залучення експерта чи спеціаліста до розслідування кримінальних правопорушень у сфері підробки документів є обов'язковим. Важливість експерта чи спеціаліста полягає в тому, що він допомагає слідчому зрозуміти зміст, призначення документа, оцінити їх повноту, вказати саме на ознаки підроблення [2, с. 167].

Криміналістичне дослідження документів як один із видів криміналістичної експертизи є одним із найефективніших засобів у боротьбі зі злочинністю. У криміналістичному документознавстві важливе місце належить саме криміналістичній експертизі документів. Це зумовлено насамперед великою кількістю завдань, що вирішуються у процесі таких досліджень, а також різноманітністю об'єктів, які надходять на експертизу, та складністю їх вивчення, адже упродовж останніх років молоді вчені-криміналісти недостатньо задовольняють вимоги судово-слідчої практики з вирішення актуальних проблем судової експертизи, а це частково свідчить про те, що вони недостатньо вміло володіють теоретичними знаннями. Також важливе місце у такій практиці належить розробці певних практичних заходів, які підвищать рівень кваліфікації молодих вчених-криміналістів.

Анотація

У статті розглядаються окремі підходи до дослідження підроблених текстів і документів у криміналістичній експертизі. Автори звертають увагу на процес вивчення підроблених текстів і документів, а також визначають способи та засоби підроблення. У статті проаналізовано, як науковці трактують значення певних термінів. На думку авторів, криміналістичне дослідження документів як один із видів криміналістичної експертизи є одним із найефективніших засобів у боротьбі зі злочинністю.

Звернено увагу на вивчення підроблених документів, а також на способи та засоби підроблення за допомогою підчистки, дописки, травлення, виправлення, заміни окремих частин документа тощо.

У статті наведено класифікацію документів на офіційні та неофіційні. До офіційних відносять документи, виконані друкарським способом із використанням форм високого друку. Неофіційні – це документи, виконані друкарським способом із використанням форм плоского друку. За процесуальною природою письмові документи можуть виступати письмовими та речовими доказами.

Переклеювання фотокартки у документі є розповсюдженим, і не обізнані люди часто цього не помічають. Найчастіше такі документи підробляють за допомогою комп'ютерно-розмножувальної техніки, оскільки вона не потребує значних витрат і відповідних знань. Такі документи без експертного дослідження важко відрізнити від оригіналу. Підробка документів за допомогою хімічних реактивів також є поширеним способом, проте залиті частини зберігають невидимі тексти, які підлягають аналізу. У статті перелічено нормативно-правові акти, якими експерти керуються під час проведення судової експертизи.

Автори зазначають, що в експертній практиці вивчення документів є складним і довгим процесом, адже матеріали мають властивості, які додають складності дослідженню, оскільки вони є багатокомпонентними сумішами, і це питання потребує подальшого аналізу.

Ключові слова: експертиза, підроблення, тексти, дослідження, документ, виправлення.

Antonyuk A.B., Zakharkiv T.I., Franchuk M.I. General-theoretical approach to the investigation of detailed texts and documents in criminal examination

Summary

The article discusses individual approaches to the study of fake texts and documents in forensic examination. The author wishes to respect the process of processing the text and the documents, as well as the method and method of creating such a code. The article describes how scientists interpret the meaning of certain terms. According to the author, a forensic study of documents, as one of the types of forensic examination, one of the most effective means in the fight against crime.

The author draws attention to the study of fake documents, as well as to methods and means of counterfeiting by cleaning, adding, etching, correcting, replacing individual parts of a document, and the like.

The paper documents the classification of the separation of documents: official and unofficial. Official documents include documents executed in a printing way using letterpress forms. Unofficial – these are documents that are executed in a printing way, using forms of flat printing, also of the procedural nature, written documents can act as written and material evidence.

It has been analyzed how to rewrite the photo cards from a document to get more information, and people who don't know what I often don't notice. Most often, such documents are forged using computer-duplicating techniques, since they do not require significant costs and relevant knowledge. The such documents without expert research are difficult to distinguish from the original.

Counterfeiting documents using chemical reagents is also a fairly common method, however, the flooded parts of the document retain invisible texts to be examined. The article indicates the legal acts, the experts are guided by the forensic examination.

The authors note that in expert practice, the study of documents is a rather complex and lengthy process, since the materials of the documents contain properties that add complexity to the study, as they are due to the fact that they are multicomponent mixtures, and this issue requires further consideration.

Key words: expertise, counterfeiting, texts, research, document, correction.

Список використаних джерел:

1. Білоус І.В. Особливості техніко-криміналістичного дослідження підроблених документів, що посвідчують особу. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1. С. 167–174.
2. Гонгало С. Сучасні можливості судової техніко-криміналістичної експертизи документів та перспективи її розвитку. *Право України*. 2009. № 10. С. 162–169.
3. Попович І.І. Проблеми визначення предмета судово-технічної експертизи документів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 326–328.
4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z0705-98>.
5. Шепітько В.Ю. Криміналістика : навчальний посібник. Харків, 2010. 464 с.
6. Шеремет А.П. Криміналістика : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 472 с.